

TILSHUNOSLIKDA BADIY POETIK MATNLARNI TADQIQ
ETISHNING METODOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY
YONDASHUVLAR

Yoqubjonova Azizaxon

Baxodir qizi

TerDU 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy poetik matnlarning lisoniy tabiati, ularning til tizimidagi oʻrni va tadqiq etish metodologiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqotda lisoniy birliklarning estetik transformatsiyasi, kognitiv semantika va lingvopoetik tahlil tamoyillari zamonaviy tilshunoslik prizmasi orqali yoritilgan. Shuningdek, poetik matnning antroposentrik tabiati va lisoniy shaxs konsepsiyasi bilan bogʻliqligi asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: lingvopoetika, poetik matn, lisoniy manzara, konnotatsiya, estetik funktsiya, intertekstuallik, kognitiv metafora, badiiy diskurs.

Badiiy matn, ayniqsa sheʼriyat, tilning barcha imkoniyatlari jamlangan eng oliy koʻrinishidir. Poetik matnning oʻziga xosligi shundaki, unda til shunchaki aloqa vositasi emas, balki sanʼat obyekti darajasiga koʻtariladi. Anʼanaviy matnlardan farqli oʻlaroq, poetik matnda "avtomatiklikdan chiqish" (deavtomatizatsiya) hodisasi kuzatiladi – yaʼni odatiy soʻzlar yangi, kutilmagan maʼno va joziba kasb etadi.

Poetik matnni oʻrganishda tilshunoslikning bir necha muhim yoʻnalishlari oʻzaro kesishadi:

Lingvopoetik yondashuv: Bu yo'nalishda asosiy e'tibor matndagi lisoniy birliklarning (tovushdan tortib gapgacha) estetik vazifa bajarishiga qaratiladi. Lingvopoetika til birligining matndagi "estetik ortiqchaligi"ni (aesthetic redundancy) tadqiq etadi.

Kognitiv tilshunoslik: Poetik matn — muallifning individual-mualliflik dunyo manzarasi. Kognitiv tahlil orqali shoirning tushunchalar tizimi, u yaratgan metaforik modellar va kognitiv strukturalar (freymalar, ssenariylar) ochib beriladi.

Lingvokulturologik yondashuv: Matndagi lingvokulturemalar, milliy ramzlar va etnomadaniy kodlar tahlil qilinadi. Poetik matn xalqning ma'naviy xazinasini sifatida til birliklarida milliy ruhni qanday saqlashini o'rganadi.

Poetik matn tahlili iyerarxik tartibda quyidagi sathlarni qamrab olishi lozim:

Fonetik-fonologik sath: Tovushlar simvolikasi, evfoniya (yoqimli ohang), alliteratsiya va assonansning ma'no yaratishdagi o'rni.

Leksik-semantik sath: So'zning matn ichidagi ma'no tovlanishlari, okkazonalizmlar (muallif tomonidan yaratilgan yangi so'zlar), sinonimik va antonimik qatorlarning ekspressivligi.

Morfologik sath: Turkumlar ko'chishi, fe'l zamonlarining poetik vazifasi, yuklamalar va yordamchi so'zlarning hissiy bo'yog'i.

Sintaktik sath: Ritorik so'roqlar, inversiya (so'z tartibining buzilishi), parallelizm va graduatsiya (darajalanish) kabi figuralarning matn kompozitsiyasidagi o'rni.

Zamonaviy metodologiyada poetik matn "yopiq tizim" emas, balki boshqa matnlar bilan muloqotga kirishuvchi "intertekstual maydon" deb qaraladi. Biror shoir asaridagi ramz yoki iqtibos boshqa bir davr matni bilan

bog'lanib, yangi semantik qatlam hosil qiladi. Shuningdek, tadqiqot markazida "Lisoniy shaxs" (muallif) turadi. Shoirning tili uning intellektual salohiyati, ijtimoiy kelib chiqishi va ruhiy olamini aks ettiruvchi eng ishonchli manbadir.

Badiiy poetik matnlarning tilshunoslikda o'rganilishi quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

Poetik matn tahlili lingvistik va ekstralingvistik (tashqi) omillar uyg'unligida olib borilishi shart.

Zamonaviy o'zbek tilshunosligida kompyuter lingvistikasi metodlarini (korpus tahlili) poetik matnlarga tatbiq etish dolzarb vazifadir.

Badiiy matn tahlili nafaqat til faktlarini aniqlaydi, balki tilning yashirin imkoniyatlarini yuzaga chiqarish orqali milliy tilning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – T.: Fan, 2008.
2. Mamajonov S. Tekstologiya va adabiy jarayon. – T.: Mumtoz so'z, 2010.
3. Lotin Y.M. Struktura xudojestvennogo teksta. – M.: Iskusstvo, 1970.
4. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor, 2006.
5. Tursunov U., Muxtorov J. O'zbek adabiy tili tarixi. – T.: O'qituvchi, 1995.